

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN İLİŞKİSEL SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nil Didem ŞİMŞEK

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü,
İstanbul, TÜRKİYE, Email: nildidem.simsek@izu.edu.tr

Özet

İlkel dönemlerden beri, canlıların birbirleriyle iletişim kurma ihtiyacı, farklı türde dil kullanılmasına sebep olmuş ve dil konusu, çözülemeyen karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Tanımlarla, dili sınırlandırmak mümkün değildir. Toplumsal bir kurum olan dil, biçimlendiği kültürel ve toplumsal yapıyla, kendi dışındaki diğer dillerden ayrılır ve kendi söz varlığını oluşturur. Aksan (1996:9) ; bir dilin söz varlığını, “o dilin yalnızca sözcüklerinin değil, deyimler, kalıp sözler (ilişki sözleri), kalıplaşmış sözler, atasözleri, terimler ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bir bütün” olarak görür.

Bir dilin sahip olduğu sayısız söz varlığınca sayısız kültür ögesinden de bahsedilebilir. Söz varlığı içine giren her birim, dili konuşanla o dilin ait olduğu kültürel değerler arasında önemli bir iletişim sağlar, aralarındaki ilişkiyi kuvvetlendirir. Söz varlığını oluşturan bu birimler içerisinde en önemlisi, kültür aktarımını sağlayan kalıp sözler ya da diğer bir ifadeyle ilişki sözleridir. Özellikle, yabancılara Türkçe öğretiminde kültür aktarımı önemli bir yer tutar. O dile ait kültür öğelerinin aktarılmasında ve bilinçli bir şekilde kullanılmasında bu birimlerin işlevselliği dikkate değerdir.

Bu çalışmanın amacı; yabancılara Türkçe öğretimi amacıyla hazırlanan başlangıç seviyesindeki (A1) ders kitaplarında yer alan okuma metinlerini, kalıp sözler (ilişki sözleri) açısından değerlendirmektir. Araştırmanın veri kaynağını; sadece A1 seviyesinde hazırlanmış olan Lale ve İstanbul kitapları oluşturmaktadır. Bir dilin öğretilmesinde kültür aktarımı oldukça önemlidir. Dille beraber o kültürü de verebilmek için; hazırlanan ders kitaplarında kalıp sözlere (ilişki sözleri) özellikle başlangıç seviyesinde sıklıkla yer verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılar için Türkçe öğretimi, kültür aktarımı, ilişki sözleri (kalıp sözler)

EVALUATION OF THE TEXTS IN TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE COURSE BOOKS IN TERMS OF FORMULAIC EXPRESSIONS

Abstract

Since primitive times, the need to communicate with each other has paved the way for the use of different types of languages; and the question of language has become an unsolvable, complex issue. It is not possible to limit language with definitions. Language, as a social institution, differs from other languages with the cultural and social structure it has been shaped through; and forms its own lexicon. Aksan (1996:9) ; considers the lexicon of a language as “a whole made up of not only the words, but also the idioms, communicative expressions, formulaic expressions, proverbs, terms and various sets of expressions of that language.”

As there are numerous lexical items in a language, there are numerous cultural elements as well. Each unit among the lexicon provides an important communication between the speaker of that language and the cultural values to which that language belongs; and strengthens the relationship between them. Formulaic expressions, or in other words, communicative expressions are the most significant ones among these units that constitute the lexicon. Cultural transfer has an important role especially in teaching Turkish to foreigners. The functionality of these units is noteworthy in the transfer and the deliberate use of the cultural elements of that language.

The aim of this study is to evaluate the texts in beginner level (A1) Turkish as a foreign language course books in terms of formulaic expressions (communicative expressions). The data sources for the study are the A1 level books of Lale and İstanbul series. Transferring the culture is quite important in teaching a language. In order to present the language along with the culture, formulaic expressions (communicative expressions) should be included frequently, particularly in the beginner level course books.

Keywords: Teaching Turkish to foreigners, cultural transfer, formulaic expressions

Giriş

İnsanların yakın ve uzak çevreleriyle ilişkilerinde iletişim önemli bir yer tutmaktadır. İletişimi somut bir şekilde sağlayan dil, tanımlanma noktasında hep soyut kalmış ve sınırlandırılmamış hep yenilenmiştir. Karaağaç (2013), kitabının “Sunuş” bölümünde dili şöyle açıklar: “Dil, gerçek dünyanın, dilin saymaca birimleri ile yeniden kurulmasıdır. İnsan yapıp etmeleri içinde bulunan dil, insanoğlunun hem ürünü hem de üreticisi olduğu tek alandır ve bütün insan başarılarının temelidir. Bütün insanların dile karşı ilgili oluşlarının nedeni de budur.”

“Dil, her şeyimizdir.” (Karaağaç, 2013: 56) ve ihtiyacımız olan her türlü toplumsal ve kültürel bilgi dilimizde saklanmıştır. Kula (2012: 4), dilin, toplumsal bir görüngü olduğunu ifade eder. Toplumsal bir kurum olan dil, biçimlendiği kültürel ve toplumsal yapıyla, kendi dışındaki diğer dillerden ayrılır ve kendi söz varlığını oluşturur. Kula (2012: 5), her dilin; dilbilgisi, ses bilgisi ve söz varlığı olduğunu belirtir ve ekler: “Dilbilgisi, sözcüklerin birbiriyle ilişkisini, söz varlığı anlamsal içerikleri ve bilgileri, ses bilgisi ise söyleyiş kurallarını belirler.”

Söz varlığı terimi Almanca ‘Wortbestand’ teriminden esinlenerek, kelime hazinesi, sözcük dağarcığı, sözcük dağarı, sözcük gömüsü, vokabüler gibi karşılıklar yerine kullanılmaktadır (Yazıcı Okuyan, 2006: 2). TDK’nin Güncel Türkçe Sözlüğünde de söz varlığı terimi; “bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler.” (<http://www.tdk.gov.tr/> erişim: 28.12.2014) olarak geçmektedir. Kula (2012: 110) ise, söz varlığını, tümlenmiş birikim olarak tanımlar ve sürekli olarak oluşturulan yeni sözcükler ve sözcük biçimlerinin de söz varlığı ile birlikte düşünülmesi gerektiğini vurgular.

Aksan da; bir dilin söz varlığı için şunları söyler: “Söz varlığı, dildeki seslerin simgeler, göstergeler olarak bir arada bulunmalarının yanı sıra o dile mensup toplumların dünya görüşünün yansıtıcısı, maddi ve manevi kültürünün bir görüntüsü durumundadır” (Aksan, 1996: 9). Böylece Aksan (1996), söz varlığı terimini tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda söz varlığını oluşturan unsurları da sıralar.

Humboldt’un, “Her dil, bir dünya görüşüdür.” düşüncesinden yola çıkarak, bir dilin sahip olduğu sayısız söz varlığınca sayısız kültür ögesinden de bahsedilebilir. Söz varlığı içine giren her birim, dili konuşanla o dilin ait olduğu kültürel değerler arasında önemli bir iletişim sağlar, aralarındaki ilişkiyi kuvvetlendirir. Yazıcı Okuyan (2012) da; söz varlığını oluşturan unsurlar içerisinde özellikle, kültür akımını sağlayan kalıp sözleri (ilişki sözleri) konusu üzerinde yoğunlaşır ve şöyle der: “Bir dilin kendi öğelerinden oluşan, kimi zaman yabancı öğelerin de girdiği temel söz varlığı içinde bilim, teknik, sanat ve zanaat alanlarının kavramları olan terimler; belli bir durumu, olayı, insanların tutum ve davranışlarını belirlemek üzere birden çok sözcükle anlatım bulan deyimler; bir ulusun bilgeliğini, yaşam deneyimlerini yansıtan ve kuşaktan kuşağa aktarılan atasözleri; dünya dillerinde benzerleri bulunmakla birlikte, ana dilimize büyük bir anlatım gücü kazandıran ikilemeler ve insanların toplum yaşamlarında, belli bir kültürün ürünü olarak kullandıkları kalıp sözler (ilişki sözleri) de yer alır” (Yazıcı Okuyan, 2012: 35).

Söz konusu topluma ait geleneksel yapıyı; o dilin konuşulduğu toplumun sosyal, kültürel, duygusal tüm varlığını ortaya koyan kalıp sözler, dilin ayrılmaz bir parçası ve kültür taşıyıcısıdır. Bir dildeki sözlerin bütünü içinde yer alan kalıp sözler vasıtasıyla o toplumun kültürüne ve değerlerine ışık tutulmuş olur. Kalıp sözleri kullanmanın, o dil için gelenek olduğunu ifade eden değerlendirmelerin temelinde; ait olduğu toplumun geleneklerini, yaşayış

biçimini, kültürel yapısını, inançlarını ve ortak ruhunu ortaya koyuyor olması yatar. Bu sözler, dilin toplumsal dinamiği ile ilgili bilgi verirken aynı zamanda; kültürel, sosyal ve psikolojik aktarımda bulunarak kullanılan dilin kimliğini de ifşa eder.

Yazıcı Okuyan'a (2012: 35) göre; "söz varlığını oluşturan ögeler içerisinde yer alan kalıp sözler tıpkı deyimler ve atasözleri gibi, bir dili konuşan toplumun kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır... Atasözleri, deyimler ve ikilemelerle birlikte kalıplaşmış dil birimlerini oluşturan kalıp sözler, araştırmacılar tarafından çeşitli adlarla ve farklı ölçütlere dayanılarak tanımlanmış, ilişki sözleri ve kültür birim olarak da adlandırılmıştır." Kalıp sözler; kullanıldıkça dilin gelişmesine de yön veren, dili güçlendiren dilin depolarıdır. Toplumun tüm bilinci, âdeta bu depolarda saklanır. Bireyler; toplumda en fazla iz bırakan ya da en sık karşılaştıkları olaylar karşısında bu sözleri üretmişlerdir. Bireyler arasındaki ilişkiyi sıcak tutan, az sözle çok şey ifade eden bu kullanımların temelini oluşturan; bu yoğun toplumsal ve ortak duygulardır. Dolayısıyla; bu kalıp sözlerin mayasında, Gustav Jung'un deyiimiyle bir "kolektif bilinç" olduğunu söyleyebiliriz.

Kalıp sözler, araştırmacılar tarafından değişik terimlerle adlandırılmıştır: ilişki sözleri, kültür birimler, iletişimsel sözler. Bu terimlerin her biri, kalıp sözlerin ihtiva ettiği özellikleri vurgular şekildedir. O dilin konuşulduğu toplumlarda; kişilerarası ilişkilerin, kültür aktarımlarının ve iletişim unsurlarının işleyişine/içeriğine dair pek çok bilgiyi bu terimlerin varlığı altında bulabiliriz.

Belli durumlarda söylenmesi gelenek hâlini almış olan bu sözler, Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak algılanmaktadır. Kalıp söz yerine yeğlenen başka bir terim olan *kültür birim* ise dilin kültürelliğinin belirginleştiği adlandırmalardan biri olarak açıklanmıştır. Bir başka deyişle, kültür birimler, Türkçenin Türk kültürünü ne derece yansıttığının da bir göstergesidir. Örneğin; başsağlığı dileme, doğum, ayrılık vb. durumlarda söylenen kültür birimler (kalıp sözler), Türkçe konuşanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler konusunda, dolayısıyla da onların kültürü hakkında bize bir fikir verir. (Yazıcı Okuyan, 2012: 35)

Özdemir (2000: 173) ise söz konusu birimleri kalıp söz olarak adlandırmakta ve bu sözlerin "ölüm, doğum, evlenme gibi özel durumlarda duygularımızı açıklamak, belirtmek için" kullanıldığını söylemektedir. Gökdayı (2008: 91); bu tanımlamalarda temel ölçüt olarak bağlam ve kültürün alındığına dikkati çekmektedir. Ayrıca; "bu belirleme, Türk duyuş ve düşünüş biçiminin ortaya konması ve Türk kültürüne ait öğelerin aktarılmasında kalıp sözlerin öğretiminin ne denli önemli olduğunu yansıtmaları açısından önemlidir" (Yazıcı Okuyan, 2012: 36).

Toplumun bilinçaltından kaynaklı olduğu ifade edilebilen kalıp sözler, toplumda bireyler arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve basitleştiren ilişki sözleridir. Bir dilde ilişkisel söz varlığının niceliğinin fazla olması, o dilin konuşulduğu toplumdaki kolektif bilincin pekişmiş olduğunun da bir göstergesidir. Bu nedenle; ilişkisel sözlerin fazla olmadığı ya da az kullanıldığı toplumlarda dilin henüz yerleşik bir kimliğe sahip olmadığı söylenebilir. Bireyler arasındaki ilişkiyi denetleyen dil mekanizmasının bu açıdan üç önemli prensibini sayabiliriz:

1-Tarihsel kimliği olan bir dil

2-Kuralları olan bir dil

3-Ortak anlayışı sağlayan bir dil (ilişki sözlerinin herkes tarafından aynı şekilde algılanması vb.)

Bu prensiplere sahip bir dilin; bir kimliği olduğu, bir başka deyişle dağınık olmadığı, geleneksel ve kültürel her türlü ilişkisel söz zenginliğe sahip olduğu sonucuna varılabilir. Bundan dolayıdır ki; ilişkisel söz olarak nitelendirilen kalıp sözlerin, dildeki sabit/yerleşik ifadeler olduğunu belirtebiliriz. Dil öğretimi için çok önemli olan bu sözler, insanların birbirleriyle ilişkilerinde gerekli olan temel unsurlardır. Kültür aktarımını sağlayıp, bu sayede dili; yabancı bir dil olarak öğrenenler için de farklı bir dünya görüşü hâline getirirler.

Kalıp sözler ifadesi; daha önce de bahsedildiği gibi Türkçede *ilişki sözleri* ya da *kültür birim* olarak da kullanılmaktadır. Bu sözleri tanımlama konusunda araştırmacıların farklı yorumları olsa da bu çalışmada; Aksan'ın (1996: 35) “kalıp sözler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözlerdir” ifadesinden hareketle; *ilişki sözleri* ya da *ilişkisel söz* ifadesi kullanılacaktır.

Bu çalışmanın amacı; yabancılara Türkçe öğretmek için hazırlanan A1 seviyesindeki *İstanbul* ve *Lale* Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin söz varlığı ögesi olan **ilişkisel söz varlığı** açısından incelenip değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Avrupa Dil Portfolyosu'na göre A1 seviyesindeki beceri alanlarında söz varlığının yeri ve önemi nedir?
2. Yabancılar için hazırlanan Türkçe ders kitaplarında (*İstanbul* ve *Lale A1*) yer alan ilişkisel sözler nelerdir?

Yöntem

Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki metinlerin ilişkisel söz varlığı açısından değerlendirilmesi konusunda araştırmayı gerçekleştirebilmek için gerekli olan araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmada veriler, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın veri kaynağını oluşturan ders kitapları şunlardır:

1- Tuncay Öztürk, Sezgin Akçay, Salih Gün, Ercan Taşdemir, Mertkan Murt, Hacı Ömer Ayyıldız, Kadir Yıldırım, Adem Çalışkan, Murat Cuma tarafından hazırlanan ve DİLSET Yayınları tarafından basılan *Lale Türkçe Ders Kitabı 1*,

2- Fatma Bölükbaş, Enver Gedik, Gül Gönültaş, Funda Keskin, Fazilet Özenç, Hande Tokgöz, Gizem Ünsal tarafından hazırlanan Kültür Sanat Basımevi tarafından basılan *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1*.

Araştırma verileri; nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2005) göre; doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (2005: 187). Bundan hareketle çalışmanın yazılı materyal kısmı; *Lale* ve *İstanbul (A1)* Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerden oluşmaktadır.

Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 188). Bu çalışmada da, *Lale* ve *İstanbul (A1)* Türkçe ders kitaplarında yer alan okuma parçaları, çalışmaya şekil verecek temel bilgi kaynakları ve önemli materyaller olarak görülmelidir.

Çalışmada; doküman incelemesiyle elde edilen veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:227). Bu amaçla içerik analizinde birbiriyle ilişkili kavramlar, bir tema altında sınıflandırılır. Öncelikle; elde edilen bilgiler incelenir ve anlamlı bir bütün oluşturacak benzer ya da ilgili bilgiler isimlendirilir. İsimlendirme, bir çeşit kodlamadır. Bu kodlamalar, çalışmanın incelenmesi ve düzenlenmesi aşamasında kolaylık sağlar. Çalışma sürecinde elde edilen bu kodlar, ana kategoriler ve alt kategoriler hâlinde toplanmaya başlar. Böylece genel düzeyde kategoriler ve bu kategoriler altında alt kategoriler düzenlenmiş olur. Aynı zamanda iç tutarlılık (kategorilerin altında yer alan verilerin anlamlı bir bütün olması) ve dış tutarlılık (kategorilerin, birbirlerinden farklı olsa da kendi aralarında anlamlı bir bütün oluşturması) ilkeleriyle oluşturulmuş bir çalışma, bulguların yorumlanması aşamasında kolaylık sağlar ve çalışmanın geçerliliğini destekler (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Lale ve İstanbul (A1) Türkçe ders kitabının ilişkisel söz varlığının belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada; ders kitaplarında yer alan metinlerin ilişkisel söz varlığı ana kategori olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda *Lale ve İstanbul (A1)* Türkçe ders kitaplarında yer alan toplam 18 üniteye ait okuma parçaları, ilişkisel söz varlığı açısından incelenmiş ve tablolar hâlinde betimlenmiştir. Elde edilen bilgiler isimlendirilerek ana ve alt kategoriler altında toplanmıştır. Buna göre; “söz varlığı” ana kategori olarak kabul edilmiş; “ilişki sözleri” ise alt kategori olarak belirlenmiştir. Ayrıca; tablolama yöntemiyle okuma/okuma-anlama becerisi başlığı altındaki okuma parçalarının ilişkisel söz varlığı tespit edilip temalara göre sınıflandırılması yapılmış ve incelenen ders kitaplarında yer alan ilişkisel sözlerin alt kategoriler şeklinde betimlenmesiyle de tema-ilişkisel söz varlığı tutarlığı da görülmüştür.

Bulgular

Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Avrupa Dil Portfolyosu’na göre A1 seviyesindeki beceri alanlarında söz varlığının yeri ve önemi nedir?

Avrupa Dil Portfolyosu’na göre A1 seviyesindeki bir öğrencinin beş beceri alanında belirtilen yeterlilikleri kazanmış olması beklenir. Aşağıdaki tabloda; ortak çerçeve programda yer alan beş beceri alanıyla ilgili ölçütler yer almaktadır. Üzerinde çalışılan bu program, söz varlığı açısından incelenmiştir.

Tablo 1. Yabancı Dil Yeterliliği Ölçütleri

BECERİLER	A1
Dinleme	Benimle, ailemle ve yakın çevremle ilgili tanıdık sözcükleri ve çok temel kalıpları, yavaş ve net konuşulduğunda anlayabilirim.
Okuma	Katalog, duyuru ya da afiş gibi yazılı metinlerdeki bildik adları, sözcükleri ve çok basit tümceleri anlayabilirim.
Karşılıklı konuşma	Karşımdaki kişinin söylediklerini daha yavaş bir konuşma hızında yinelemesi ve söylemek istediklerimi oluşturmada bana yardımcı olması koşuluyla, basit yoldan iletişim kurabilirim. O anki gereksinime ya da çok bildik konulara ilişkin alanlarda basit sorular sorabilir ve cevap verebilirim.
Sözlü anlatım	Yaşadığım yeri ve tanıdığım insanları betimlemek için basit kalıpları ve tümceleri kullanabilirim.
Yazılı anlatım	Kısa ve basit tümcelerle kartpostal yazabilirim. Örneğin; Tatil kartpostalıyla selam göndermek gibi. Kişisel bilgi içeren formları doldurabilirim Örneğin: Otel kayıt formuna isim, uyruk ve adres yazmak gibi.

Kaynak: adp.meb.gov.tr/nedir.php (erişim: 3.5.2015)

Çalışmanın kapsamı; yabancılar için Türkçe ders kitaplarındaki metinler olduğundan sadece okuma becerisine yönelik inceleme yapılacaktır. Bu nedenle, *Lale A1 Türkçe ders kitabında* “okuma”; *İstanbul A1 Türkçe ders kitabında* “okuma-anlama” beceri alanı başlığı altındaki okuma parçaları *ilişkisel söz varlığı* açısından betimlenecektir. Ancak onun öncesinde; beş beceri alanında belirlenen ölçütleri, söz varlığı açısından yukarıda gösterilen *Yabancı Dil Yeterliliği Ölçütleri* tablosu üzerinden değerlendirmek yerinde olacaktır. Buna göre; A1 seviyesinde dili öğrenen, temel kalıpları dinlediğinde anlayabilir; katalog, duyuru ya da afiş gibi yazılı metinlerdeki tanıdık adları, sözcükleri ve basit tümceleri okuyup anlayabilir; çevresindeki kişilerle basit yoldan iletişim kurup karşılıklı konuşabilir; yaşadığı yeri ve tanıdığı insanları basit kalıpları kullanarak sözlü bir şekilde anlatabilir; kısa ve basit tümceler yazarak kutlama mesajı ya da selam ifadeleri yazabilir.

Söz varlığı bağlamında bu beş beceri alanı ve ölçütler arasındaki ilişkinin sorgulanması sonucunda şu temel *ilişkisel söz varlığı*nın kazanılmış olacağı ortaya konabilir:

- 1- Tanıdık sözcükler ve temel dil kalıpları,
- 2- Katalog, duyuru, afiş yazıları ve bunlarla ilgili basit tümceler,
- 3- Basit iletişim kalıpları,
- 4- Kartpostal ve tebrik yazılarında kullanılan kalıp sözler,
- 5- Kişisel bilgi formlarında kullanılan kalıp sözler.

Yukarıda da belirtildiği gibi, A1 seviyesinde dili öğrenen, kalıp sözler olarak nitelendirilen ve yaşadığı toplumun gelenek ve göreneklerini, kültürünü, gündelik yaşayış biçimini ifade eden bu ilişkisel söz varlığı vasıtasıyla diğer kişilerle iletişim kurar.

Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Yabancılar için hazırlanan Türkçe ders kitaplarında (İstanbul ve Lale A1) yer alan ilişkisel sözler nelerdir?

Bu çalışmanın adı; “Yabancılar Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlişkisel Söz Varlığı Açısından Değerlendirilmesi” olduğundan sadece okuma ve okuma-anlama becerisi başlığı altındaki parçalar ilişkisel söz varlığı açısından incelenmiştir. *İstanbul A1 Türkçe Ders Kitabı*, 6 üniteden oluşmaktadır. Her bir ünite; kendi içinde A, B, C şeklinde 3’e ayrılmaktadır. Örnek; 1. Ünite’nin genel adı MERHABA’dır. Bu ünitenin; 1A bölümü “Tanışma, Selamlaşma, Dilekler”; 1B bölümü “Alfabe”; 1C bölümü “Bu ne? O Kim?” şeklinde bölümlendirilmiştir. 1. Ünite dışında diğer bütün ünitelerin A, B, C bölümleri kendi içinde *okuma* becerisi başlığı altında bir okuma parçasına sahiptir. 1. Ünite’de ise sadece; 1A ve 1C bölümlerinde okuma parçası bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde; sırasıyla A1 seviyesindeki Türkçe ders kitaplarında yer alan üniteler ve üniteler içinde yer alan okuma parçaları ve bu parçaların ilişkisel söz varlığı tablo hâlinde sunulmuştur.

Tablo 2. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı’nda (A1) *Okuma* Becerisi Başlığı Altındaki Okuma Parçalarının İlişkisel Söz Varlığı

ÜNİTELER	ÜNİTE ADI	A BÖLÜMÜ	B BÖLÜMÜ	C BÖLÜMÜ
1. ÜNİTE	MERHABA	Tanışma merhaba benim adım... senin adın... memnun oldum ben de memnun oldum selam nasılsın? sen nasılsın? iyiyim ben de iyiyim iyilik teşekkür ederim teşekkürler nerelisin? günaydın ne haber...?	-	Sınıf evet... hayır...

		<p>senden ne haber? sağ ol benden de iyilik ne var ne yok? eh işte fena değil iyilik, sağlık hoşça kal güle güle sonra görüşürüz hoş geldin hoş bulduk görüştürüz görüşmek üzere iyi akşamlar afiyet olsun iyi dersler bol şanslar tebrikler çok yaşa lütfen özür dilerim iyi geceler geçmiş olsun mutlu yıllar tamam iyi yolculuklar bayramınız kutlu olsun iyi seneler anneler günün kutlu olsun anneciğim doğum günün kutlu olsun nice senelere sonsuz mutluluklar</p>		
2. ÜNİTE	NEREDE	Okul merhaba benim adım...	Kaç? affedersiniz ...otobüsünün numarası kaç? kaç yaşındasın? bugünün tarihi nedir?	Neredesin? merhaba nasılsın? iyiyim çok yoğunum

			buyurun saat kaç? acil servisin numarası kaç?	görüşürüz selam orası nerede? tamam hayır evet görüşürüz geçmiş olsun sağ ol
3. ÜNİTE	NE YAPIYORSUN?	Bir Günüm merhaba benim adım... selam	Sosyal Gruplar tabii	Hafta Sonu Ne Yapıyorsun? merhaba selam hayır, değilim anlıyorum ...boş musun? ...müsaitim kahvaltıya ne dersin? tamam peki görüşürüz
4. ÜNİTE	BENİM DÜNYAM	Benim Ailem benim adım... ...benim kocam ...benim karım	Benim Sınıfım benim adım..	Sevgili Ailem sevgili ailem nasılsınız? ben çok iyiyim yani kendinize iyi bakın
5. ÜNİTE	ZAMAN ZAMAN	Ne Zaman? pardon saat kaç? teşekkürler rica ederim haydi gidelim boş vaktin var mı?	Bayramlar dinî bayram millî bayram resmî tatil Ramazan Bayramı Kurban Bayramı alışveriş yapmak el öpmek bayram kutlamak coşku ile kutlamak	Özel Günler dilek dilemek

6. ÜNİTE	ÇEVREMİZ VE BİZ	Akrabalarım merhaba benim adım... ...çok meşgul dedemin adı... anneannemin adı... babaannemin adı...	Benim Mahallem merhaba burası benim mahallem	Hastayım merhaba adınız nedir? şikâyetiniz nedir? kendimi iyi hissetmiyorum çok halsizim nereniz ağrıyor? başım çok kötü ağrıyor sesiniz de kısık boğazınız da ağrıyor mu? evet, biraz peki ateşiniz var mı? sizce neyim var? hayır iki günlük rapor bol bol su buyurun teşekkür ederim rica ederim kendinize iyi bakın
-----------------	------------------------	---	---	--

Toplumsal-kültürel ilişkilerde kullanılan bu sözler, kalıp sözlerle ilgili yapılan birçok çalışmada sınıflandırmaya gidilerek açıklanmıştır. Bu çalışmada da yabancılar için hazırlanan Türkçe ders kitaplarındaki (*İstanbul ve Lale Türkçe Ders Kitabı A1*) ilişki kelime varlığı sınıflandırılarak betimlenmiştir. Yukarıdaki tabloda gösterilen ve *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı*'nda (A1) “okuma” becerisi başlığı altındaki metinlerde geçen ilişki kelime varlığının sınıflandırılması aşağıdaki gibidir:

- 1. Selamlaşma ifade eden ilişki sözleri:** merhaba, selam, günaydın.
- 2. İlk karşılaşma ve kendini tanıtmaya ilişkin sözler:** benim adım, senin adın, dedemin adı, anneannemin adı, babaannemin adı, nerelisin, ...benim kocam, ...benim karım, burası benim mahallem.
- 3. Teşekkür ve minnet ifade eden ilişki sözleri:** memnun oldum, ben de memnun oldum, teşekkür ederim, teşekkürler, sağ ol.
- 4. Hatır sorma ifade eden ilişki sözleri:** nasılsın, sen nasılsın, nasılsınız, ne var ne yok, ne haber, senden ne haber.

5. **Sembolik hatır sorma karşılığını ifade eden ilişki sözleri:** iyiyim, ben de iyiyim, iyilik, benden de iyilik, eh işte, fena değil, iyilik sağlık, ben çok iyiyim.
6. **Onay ve onaylamama ifade eden ilişki sözleri:** evet, hayır, tamam, tabii, hayır değilim, anlıyorum, peki.
7. **Uğurlama ifade eden ilişki sözleri:** hoşça kal, güle güle, sonra görüşürüz, görüşürüz, görüşmek üzere, iyi akşamlar, iyi dersler, iyi geceler, iyi yolculuklar.
8. **Karşılama ifade eden ilişki sözleri:** hoş geldin, hoş bulduk.
9. **İyi dilek, temenni ve dua ifade eden ilişki sözleri:** afiyet olsun, bol şanslar, çok yaşa, geçmiş olsun, kendinize iyi bakın.
10. **Tebrik etme anlamında ilişki sözleri:** tebrikler, mutlu yıllar, bayramınız kutlu olsun, iyi seneler, anneler günün kutlu olsun anneciğim, doğum günün kutlu olsun, nice senelere, sonsuz mutluluklar.
11. **Bir isteği bildiren ilişki sözleri:** lütfen, buyurun, haydi gidelim.
12. **Özür dileme anlamında ilişki sözleri:** özür dilerim, affedersiniz, pardon.
13. **Kalıplaşmış hitap bildiren ilişki sözleri:** sevgili ailem.
14. **Cevap isteyen soruları ifade eden ilişki sözleri:** otobüsün numarası kaç, kaç yaşındasın, bugünün tarihi nedir, saat kaç, acil servisin numarası kaç, orası nerede, boş musun, kahvaltıya ne dersin, şikâyetiniz nedir, nereniz ağrıyor, ateşiniz var mı, sizce neyim var.
15. **Genel bir durumu ifade eden ilişki sözleri:** çok yoğunum, müsaitim, alış veriş yapmak, çok meşgul, kendimi iyi hissetmiyorum, çok halsizim, başım çok kötü ağrıyor, sesiniz de kısık.
16. **Konuşanı ya da dinleyeni yücelten ilişki sözleri:** rica ederim.
17. **Gelenek-görenek, toplumsal ve kültürel değerleri, inançları yansıtan ilişki sözleri:** dinî bayram, millî bayram, resmî tatil, Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, el öpmek, bayram kutlamak, coşku ile kutlamak, dilek dilemek.
18. **Diğer ilişki sözleri:** iki günlük rapor, bol bol su, yani.

Lale Türkçe Ders Kitabı 1 (A1), 12 üniteden oluşmaktadır. Her bir ünite içerisinde; kelimeler, okuma-anlama, dinleme-anlama, konuşma, yazma, dil bilgisi, izleme-anlama, değerlendirme, oyun eğlence, sözlükçe ve proje ödevi bölümleri bulunmaktadır. Okuma-anlama bölümünde, konuyla ilgili bir okuma parçası ve diyalog yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda; toplam 12 ünitelerde, okuma-anlama becerisi altında bulunan okuma parçalarının ve diyalogların ilişkisel söz varlığı gösterilmiştir.

Tablo 3. Lale Türkçe Ders Kitabı 1’de *Okuma-Anlama* Becerisi Başlığı Altındaki Okuma Parçalarının İlişkisel Söz Varlığı

ÜNİTE ADI	Metnin Adı ve İlişkisel Söz Varlığı	Metnin Adı ve İlişkisel Söz Varlığı	Metnin Adı ve İlişkisel Söz Varlığı	Metnin Adı ve İlişkisel Söz Varlığı	Metnin Adı ve İlişkisel Söz Varlığı
1.ÜNİTE Selamlaşma Tanışma	MERHABA Merhaba Benim adım... Memnun oldum Ben de memnun oldum	BENİM ADIM OSMAN Merhaba Benim adım... Senin adın ne? Memnun oldum Ben de memnun oldum	HOŞ GELDİNİZ Hoş geldiniz Hoş bulduk Adınız ne? Adım... Soyadınız ne? Soyadım...	NASILSIN? Merhaba... Nasılsın? Teşekkür ederim... İyiyim Sen nasılsın? Sağ ol Ben de iyiyim Görüşmek üzere Görüşürüz	
2.ÜNİTE Okul	BU NE? Bu, Türkçe ne demek? Peki, bu ne demek? Hayır, bunlar...değil Teşekkür ederim Bir şey değil	BU KİM? Merhaba... Nasılsın? Teşekkür ederim İyiyim Bu kim? Yaa... Benim adım... Senin adın ne? Memnun oldum Ben de memnun oldum			
3.ÜNİTE Günler Dersler	YENİ DERS PROGRAMI Şimdi hangi ders var? Bugün başka hangi dersler var? ...dersi hangi gün?	BENİM SINIFIM Merhaba Benim adım... Okulda ders yok Bugün günlerden... Bugün ...dersi yok Bu benim fotoğrafım Onun adı...			

<p>4.ÜNİTE Ev</p>	<p>AYŞE’NİN EVİ Merhaba Benim adım... Ben ...yaşındayım Burası bizim evimiz Bizim evimiz müstakil</p>	<p>KİRALIK EV VAR MI? Merhaba Hoş geldiniz Kiralık ev var mı? Evet, var Müstakil ev mi olsun? Apartman daresi mi? Apartman daresi olsun Bakın Kaçınca kat? Peki Asansör var mı? Evet, var efendim Kirası kaç lira? Biraz yüksek değil mi? Fiyatlar normal Daha uygun daireniz var mı? Maalesef Teşekkür ederim Rica ederim Önemli değil</p>			
<p>5.ÜNİTE Ülkeler</p>	<p>NERELİSİNİZ? Merhaba Adınız ne? Nerelisiniz? Kaç yaşındasınız? Öğrenci misiniz? Evet, öğrenciyim</p>	<p>BEN BAĞDAT’TA YAŞIYORUM Benim adım... ...yaşındayım ...yaşıyorum Ana dlim...</p>	<p>BEN MAKEDONCA KONUŞUYORUM Benim adım... ...yaşındayım Doğum yerim... ...’nın/nin başkenti...</p>		
<p>6.ÜNİTE Akrabalar</p>	<p>AYŞE’NİN AİLESİ Benim adım... ...yaşındayım Bunlar babam ve annem</p>				

	Babam... yaşında Onun adı... Annem... yaşında Bunlar benim kardeşlerim Onların adı... Bunlar dedem ve ninem Dedem.. yaşında Babaannem... yaşında Bunlar amcam, halam, dayım ve teyzem Amcamın adı... Halamın adı... Teyzemin adı... Dayımın adı...				
7.ÜNİTE Meslekler	BEN DOKTORUM Benim adım..... ...yaşıyordum Şu an bir hastayı muayene ediyorum Bence...	BENCE POLİSLİK ÇOK ZOR BİR MESLEK Benim adım... ...yaşıyordum Bence...	BİLAL ŞOFÖRLÜK YAPIYOR Onun adı... Çünkü, ona göre...	İBRAHİM BEY TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ YAPIYOR Onun adı... O yaşında öğretmenlik yapıyor	O EV HANIMI Onun adı... O... yaşında Çünkü o, ev hanımı
8.ÜNİTE Zaman	DÜNYADA BİR GÜN Benim adım... Ben İngiltereliyim ...'da yaşıyorum ... Amerikalı Elini yüzünü yıkayacak Daha sonra kahvaltı edecek Dişlerini fırçalayacak Merhaba Öğle yemeği yiyeceğiz Bugün beden eğitimi dersi var				
9.ÜNİTE Meyveler Sebzeler	PAZARDA Gel, gel! Taze meyve ve sebze burada Hoş geldiniz	SÜPER-MARKETTE Alo Şu an neredesin? Alışveriş yaptın			

	Ne almak istiyorsunuz? Tartın lütfen! Buyrun efendim Başka bir isteğiniz var mı? Evet, ...lütfen! Buyrun Borcum ne kadar? Hayırlı işler Teşekkürler Yine bekleriz	mı? Evet, yaptım Ne aldım? Hayır, almadım Niçin sordun? Tamam Peki, görüşürüz Tamam, görüşürüz			
10.ÜNİTE Yiyecekler İçecekler	HATİCE HANIM SÜPERMARKETTE Bugün günlerden... Çünkü ..bu alışveriş için ...lira harcadı				
11.ÜNİTE Yemekler	RESTORANDA Acıktın mı? Evet, çok acıktım. Oraya gidelim Olur, hemen gidelim Hoş geldiniz efendim Ne yemek istiyorsunuz? İçecek istiyor musunuz? Evet, ... lütfen! Siz ne yemek istiyorsunuz efendim? Evet, var efendim Ben bir ... alayım	EMRE'NİN BİR GÜNLÜK MENÜSÜ -			
12.ÜNİTE Giyeceler	MAĞAZADA Hoş geldiniz efendim Hoş bulduk Kaç beden... Ne renk... Bakın ... Denemek ister misiniz? Evet lütfen Hemen şurada Bence size çok yakıştı	BAYRAM ALIŞVERİŞİ Bayram alışverişi			

Fiyatı ne kadar?					
Taksitli fiyat					
Peşin fiyat					
Tamam, alıyorum					
Hayırlı olsun efendim					
Güle güle kullanın					
Sağ olun					
Teşekkür ederim					

Yukarıdaki tabloda gösterilen ve *Lale Türkçe Ders Kitabı 1*'de “okuma-anlama” becerisi başlığı altında yer alan metinlerdeki ilişkiel söz varlığının sınıflandırılması aşağıdaki gibidir:

- 1. Selamlaşma ifade eden ilişki sözleri:** merhaba.
- 2. İlk karşılaşma ve kendini tanıtmaya ilişkin sözler:** benim adım, adım..., soyadım..., onun adı..., ben... yaşıyordum, ...yaşıyorum, ana dilim..., doğum yerim..., bunlar babam ve annem, babam... yaşında, nerelisiniz, annem... yaşında, bunlar benim kardeşlerim, onların adı..., bunlar dedem ve ninem, o... yaşında, ben İngiltereliyim, ...'da yaşıyorum, ... Amerikalı, dedem... yaşında, babaannem... yaşında, bunlar amcam, halam, dayım ve teyzem, amcamın adı..., halamın adı..., teyzemin adı..., dayımın adı...
- 3. Teşekkür ve minnet ifade eden ilişki sözleri:** memnun oldum, ben de memnun oldum, teşekkür ederim, teşekkürler, sağ ol, sağ olun.
- 4. Hatır sorma ifade eden ilişki sözleri:** nasılsın, sen nasılsın.
- 5. Sembolik hatırlama karşılığını ifade eden ilişki sözleri:** iyiyim, ben de iyiyim.
- 6. Onay ve onaylamama ifade eden ilişki sözleri:** hayır, bunlar... değil, evet var, peki, evet var efendim, maalesef, evet öğrenciyim, evet yaptım, hayır almadım, tamam, evet çok acıktım.
- 7. Uğurlama ifade eden ilişki sözleri:** görüşmek üzere, peki görüşürüz, hayırlı işler, tamam görüşürüz.
- 8. Karşılama ifade eden ilişki sözleri:** hoş geldiniz, hoş bulduk, hoş geldiniz efendim.
- 9. İyi dilek, temenni ve dua ifade eden ilişki sözleri:** güle güle kullanın.
- 10. Tebrik etme anlamında ilişki sözleri:**
- 11. Bir isteği bildiren ilişki sözleri:** bakın, tartın lütfen, buyrun efendim, evet lütfen, buyrun, yine bekleriz, oraya gidelim, olur hemen gidelim, ben bir... alayım.
- 12. Özür dileme anlamında ilişki sözleri:**
- 13. Kalıplaşmış hitap bildiren ilişki sözleri:** alo.
- 14. Cevap isteyen soruları ifade eden ilişki sözleri:** senin adın ne?, adınız ne?, soyadınız ne?, bu Türkçe ne demek?, peki bu ne demek?, bu kim?, şimdi hangi ders var?, bugün başka hangi dersler var?, ...dersi hangi gün?, kiralık ev var mı?, müstakil ev mi olsun?, apartman dairemi mi?, kaçınca kat?, asansör var mı?, kirası kaç lira?, biraz yüksek değil mi?, daha uygun daireniz var mı?, kaç yaşındasınız?, öğrenci misiniz?, ne almak istiyorsunuz?, başka bir isteğiniz var mı?, borcum ne kadar?, şu an neredesin?, alışveriş yaptın mı?, ne aldın?, niçin

sordun?, acıktın mı?, fiyatı ne kadar?, denemek ister misiniz?, ne renk?, kaç beden?, siz ne yemek istiyorsunuz efendim?, içecek istiyor musunuz?, ne yemek istiyorsunuz?

15. Genel bir durumu ifade eden ilişki sözleri: okulda ders yok, bugün günlerden..., bugün... dersi yok, bu benim fotoğrafım, burası bizim evimiz, bizim evimiz müstakil, ...'nın başkenti..., bence size çok yakıştı, şu an bir hastayı muayene ediyorum, öğretmenlik yapıyor, çünkü o ev hanımı, elini yüzünü yıkayacak, daha sonra kahvaltı edecek, dişlerini fırçalayacak, öğle yemeği yiyeceğiz, bugün beden eğitimi dersi var, bu alışveriş için... lira harcadı.

16. Konuşanı ya da dinleyeni yücelten ilişki sözleri:

17. Gelenek-görenek, toplumsal ve kültürel değerleri, inançları yansıtan ilişki sözleri: bayram alışverişi.

18. Diğer ilişki sözleri: bence, yaa, çünkü ona göre, gel gel!, çünkü, taksitli fiyat, peşin fiyat, apartman dairesi, fiyatlar normal, taze meyve sebze, hemen şurada.

Yukarıda yapılan sınıflandırmada da görüldüğü gibi *Lale Türkçe Ders Kitabı 1*'de “tebrik etme anlamında ilişki sözleri”, “özür dileme anlamında ilişki sözleri” ve “konuşanı ya da dinleyeni yücelten ilişki sözleri” tespit edilememiştir. Bu durum, ders kitabının bir eksikliği değil, kitap yazarlarının tercihi olarak görülmelidir. Burada amaç, iki ders kitabını karşılaştırmak değil, Türkçenin ilişki sözcük varlığı açısından zenginliğini ortaya koymaktır.

Tartışma ve Sonuç

Dünya üzerinde konuşulan en yaygın dillerden biri olan Türkçenin yabancılara öğretilmesi hususunda itina ile hazırlanmış A1 seviyesindeki her iki ders kitabı incelendiğinde; bir dili başlangıç seviyesinde öğrenirken kültür aktarımı sağlayan ilişki sözlerinin ne kadar önemli olduğu da görülmüştür. Bu anlamda her iki kitapla birlikte Türkçeyi başlangıç seviyesinde öğrenenler; Türk toplumunun gelenek, görenek, âdet ve kültürlerini bu sayede öğrenmiş olacaklardır. İlişki sözleri bakımından son derece zengin olduğunu ortaya koymaya çalıştığımız bu ders kitapları vasıtasıyla, Türkçeyi öğrenenlerin çevreleriyle iletişim kurmakta zorlanmayacakları görülebilmektedir.

Bu çalışma sayesinde, dilimizin de ilişki sözcük varlığı açısından ne kadar zengin olduğu görülebilmektedir. Özellikle karşılıklı konuşmalardan oluşa metinlerin ilişki sözcük varlığı açısından daha zengin olduğu görülmüştür. Her iki ders kitabıyla A1 seviyesinde Türkçeyi tanıyan bir öğrenci, gündelik hayatında rahatlıkla selamlaşabilir; kendisini, ailesini, akrabalarını, yaşadığı ortamı anlatabilir; misafir ağırlayabilir, alışveriş yapabilir, adres sorabilir ve hatta hafta sonu için plan yapabilir.

Bu becerileri sağlaması açısından *İstanbul* ve *Lale* (A1) Türkçe ders kitapları değerlendirildiğinde Avrupa Dil Portfolyosu'na göre A1 seviyesindeki bir öğrencinin “okuma” becerisi başlığı altında yer alan ölçütleri sağlayabileceği görülmüştür. Temel dil ve iletişim kalıplarını ilişki sözleriyle ifade edebilen A1 seviyesindeki bir öğrenci, bayramlarda ve önemli günlerde çevresindekileri Türkçe tebrik edebilir ve tanıdık sözcüklerle basit bir şekilde kendisini ifade edebilir.

KAYNAKÇA

- Aksan D (1996). Türkçenin Sözcük Varlığı. Ankara: Engin Yay.
- Bölükbaş F ve diğerleri (2014). İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı. Kültür Sanat Basımevi.
- Gökdayı H (2008). Türkçede kalıp sözler. bilig, Kış / 2008, 44: 89-110.
- Günay K (2013). Türkçenin Dil Bilgisi. Ankara: Akçağ Yay.
- Kula Onur B (2012). Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı I, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdemir E (2000). Erdemin Başlı Dil. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Öztürk T ve diğerleri (2011). Lale Türkçe Ders Kitabı 1. İstanbul: DİLSET Yay.
- Şimşek H, Yıldırım A (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük, söz varlığı, <http://www.tdk.gov.tr/> (erişim Aralık 28, 2014)
- Yabancı Dil Yeterliliği Ölçütleri, adp.meb.gov.tr/nedir.php (erişim Mayıs 3, 2015)
- Yazıcı Okuyan H (2006). Türkçenin Sözcük Varlığı Açısından Fakir Baykurt'un Romanları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcı Okuyan H (2012). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında bir kültür aktarımı aracı olarak kalıp sözlerin kullanımı üzerine bir inceleme. Ağustos, TSA/yıl16:2.